

Araştırma Makalesi (Research Article)

KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI KAÇAKÇILIĞI HAKKINDA TURİST REHBERLERİNİN FARKINDALIK DÜZEYLERİ: ANKARA TURİST REHBERLERİ ODASI (ANRO) ÖRNEĞİ
(AWARENESS LEVELS OF TOURIST GUIDES REGARDING THE SMUGGLING OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE: THE CASE OF THE ANKARA TOURIST GUIDES ASSOCIATION (ANRO))

Emine BALCI^{1*} (orcid.org/ 0000-0003-3387-3011)

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Ankara, Türkiye

Özet

Bu çalışmada konuya ilişkin farkındalık düzeyleri ne kadar yüksek olursa oluşabilecek kaçakçılıkların önlenmesinde o kadar çok önemli aktörler olacakları varsayımından hareketle turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıklarına ilişkin farkındalıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Zira çalışma alanları itibarıyla kültür ve tabiat varlıklarıyla iç içe mesleğini sürdüren turist rehberleri bu varlıkların korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli aktörlerdir. Keşifsel bir çalışma olduğundan nitel analiz yöntemi tercih edilmiş ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu çalışmanın evreni Ankara Turist Rehberleri Odası (ANRO)'na üye 680 turist rehberidir. Örneklem seçiminde ise olasılık temelli olmayan amaçlı örnekleme yaklaşımı kullanılmış ve 13 turist rehberiyle yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar tamamlandıktan sonra deşifre edilerek MAXQDA 2020 nitel analiz programıyla tematik içerik analizi yapılmıştır. Analizlerde turist rehberlerinin konuya ilişkin genel farkındalıkları olmasına rağmen bu farkındalığın yeterli düzeyde olmadığı, uygulamada bilgi eksikliği olduğu, turist rehberlerinde kültür ve tabiat varlıklarının kaçakçılığının önlenmesi çalışmalarına yönelik eleştirel bakış açısının geliştiği, turizm rehberliği eğitim programlarındaki kültür varlıklarıyla ilgili özellikle de mevzuata dair eğitimin yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır. Varılan bulgular çerçevesinde eğitim müfredatının güncellenmesine, meslek içi hizmet eğitimleri verilmesine, farkındalık çalışmalarının verimliliğini artırmak için iletişim kanallarının etkin kullanımına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültür Varlıkları, Tabiat Varlıkları, Kaçakçılık, Tarihi Eser, Turist Rehberleri

Abstract

In this study, it is aimed to determine the awareness of tourist guides regarding cultural and natural assets based on the assumption that the higher their level of awareness on the subject, the more important actors they will be in preventing smuggling that may occur. Because tourist guides, who continue their profession intertwined with cultural and natural assets in terms of their working areas, are important actors in ensuring the sustainability of these assets by protecting them. Since it is an exploratory study, qualitative analysis method was preferred and semi-structured interview technique was used. The population of this study is 680 tourist guides who are members of the Ankara Chamber of Tourist Guides (ANRO). In sample selection, a non-probability based purposive sampling approach was used and semi-structured interviews were conducted with 13 tourist guides. After the interviews were completed, they were transcribed and thematic content analysis was conducted with MAXQDA 2020 qualitative analysis program. In the analyses, it was concluded that although tourist guides have general awareness on the subject, this awareness is not at a sufficient level, there is a lack of knowledge in practice, tourist guides have developed a critical perspective towards the prevention of smuggling of cultural and natural assets, and the training on cultural assets, especially on legislation, in tourism guidance training programs is not sufficient. Within the framework of the findings, recommendations were made for updating the training curriculum, providing in-service training, and effective use of communication channels to increase the efficiency of awareness raising activities.

Keywords: Cultural Assets, Natural Assets, Smuggling, Historical Artifacts, Tourist Guides

Giriş

Kültür ve tabiat varlıkları ait oldukları döneme ilişkin tuttuğu ışık ve verdiği bilgilerle insanlık tarihinin kültürel zenginliklerini oluştururlar. Kültürel zenginliğe sahip ülkeler bu varlıkları korumaya ve kendi ülkesinde sergilemeye çalışırlar. Bunun için de çeşitli yasalarla kültürel, tarihi miraslarını kaçak kazı ve kaçakçılıktan korumak için tedbirler alırlar. Zira böylesine eşsiz ve yerinin doldurulmasının mümkün olmadığı

* Sorumlu Yazar: emine.balci@hbv.edu.tr

DOI: 10.33083/joghat.2025.541

bu mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması hususunda bu tür zenginliklere sahip ülkelerde fikir birliği vardır. İkliminin, coğrafyasının tarım arazilerinin insan yaşamına uygun olması Anadolu topraklarını Paleolitik Çağ'dan itibaren uygarlıkların merkezi haline getirmiştir. Bu yönüyle Anadolu toprakları büyük ve zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Ancak kültür ve tabiat varlıkları açısından zengin mirasa sahip ülkeler yasalar aracılığıyla her ne kadar zenginliklerini korumaya çalışsalar da kaçak kazıları, kültür varlıklarının kaçakçılığını önleyememektedir. Pulhan'ın (2008) da belirttiği üzere Türkiye de dâhil olmak üzere zengin kültüre sahip Mısır, Peru, Tayland, Yunanistan, Çin gibi ülkeler benzer sorunları yaşamaktadır.

2023 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye'deki kültürel varlıkların sayısı ve korunması gereken sit alanlarının oranları giderek artmaktadır. Taşınmaz kültür varlıklarının sayısı 2022 yılına göre %2,1; Toplam sit alanı sayısı %4,9 artış göstermiştir. Var olan sit alanlarının %97'sini arkeolojik sit alanları oluşturmaktadır. Tabiat parkı sayısı da yine bir önceki yıla göre %1,9'luk artışla 266'ya ulaşmıştır (TÜİK, 2023). Görüldüğü üzere zaten kültür ve tabiat varlıkları açısından zengin bir mirasa sahip Türkiye'nin bu zenginliği giderek daha da artmaktadır. Bu varlıkların yasal mevzuatı dışında alınıp satılması, yurtdışına çıkarılması suçtur. Yasadışı yollardan Türkiye dışına çıkarılan varlıkların iadesinin sağlanması hem uzun bir süreçtir, hem de maddi açıdan ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kültür varlıkları taşıdıkları karakteristik özellikler itibarıyla, tarihteki yaşanmışlıkları üzerinde barındıran özellikleriyle dikkatleri üzerlerine çekmekte ve dolayısıyla da turizme konu olan değerli nesneler haline gelmektedirler. Bu özellikleri itibarıyla dünyada önemli bir turizm hareketi sağlayarak turizme büyük katkılar vermektedirler (Gögebakan, 2015). Ülkelerin önemli gelir kaynaklarından biri olan turizm sektörü açısından kültür ve tabiat varlıklarının korunması, bunların müze ve ören yerlerine yerli, yabancı turistlerin ziyaretlerine açılması kültür turizminin önemli bir parçasıdır. Dünyadaki önemli turizm ülkelerinden biri olan Türkiye açısından da kültür ve tabiat varlıklarına gerçekleşen turistik faaliyet giderek artmaktadır. TÜİK (2023) verilerine göre 2023 yılında müze ve ören yerlerini ziyaret eden turistlerin sayısı %6,2'lik artışla 55 milyon 752 bin 208 olmuş ve bu ziyaretlerden 2 milyar 666 milyon 691 bin 663 TL gelir elde edilmiştir. Ekim 2024 itibarıyla, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından oluşturulan Dünya Miras Listesi, 196 Taraf Devlet tarafından onaylanan Dünya Miras Sözleşmesi kapsamında 1.248 kültürel ve doğal miras alanını içermektedir. Bu miras alanlarının 972'si kültürel, 235'i doğal ve 41'i karma (hem kültürel hem doğal) nitelik taşımaktadır (UNESCO, 2024). Bu sayı her geçen gün artmaktadır. Bu liste içinden 21 tanesi Türkiye'dedir (UNESCO, 2025). Gögebakan (2015), ülkelerdeki müze sayısı ile UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki varlık sayısının artmasının, turist çekme potansiyelini artırdığını belirtmektedir. Bu bağlamda, dünyada en çok turist çeken ülkeler arasında yer alan Fransa, ABD, Çin, İspanya ve İtalya'nın, söz konusu göstergeler bakımından üst sıralarda yer aldığı ve turizm gelirlerinin de yüksek olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, hem kültür ve tabiat varlıkları açısından zengin bir envantere sahiptir, hem de bu varlıklara yönelik turist faaliyetlerin artış göstermesi bakımından da gelişme göstermektedir. Huh (2002) da kültürel varlıklara yapılan turistik ziyaretlerin yerel halka da yarar sağladığını söylemektedir. Hem bu varlıkların bulunduğu alanların turizm sayesinde korumaya alındığını hem de yerel halkın ve turistlerin bölgenin kültürü, tarihi hakkında bilgi sahibi olduklarını söylemektedir. Turizmin kültürel varlıklar üzerinde olumlu etkileri kadar olumsuz etkileri de vardır. Turizmin plansız gelişimi kültürel varlıkların bulunduğu alanlarda tahribata neden olabilmekte, ziyaretçilerin verdiği zararlar tarihi değerini azaltmaktadır (Engelhardt vd. , 2004). Ayrıca yurtdışına yasa dışı yollarla kaçırılan kültür ve tabiat varlıklarının ait olduğu topraklar dışında bulunması, müzelerde sergilenmesi de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 1980 yılından beri takip ederek Türkiye'ye getirdiği tarihi eser ve kültür varlığı sayısı 2024 yılı itibarıyla 25 bin 525 olsa da binlerce varlık halen ülke dışındadır (TRT Haber, 2024). Kültür ve tabiat varlıklarının korunması için Türkiye'de çıkarılan son yasa, 18113 sayılı 23/07/1983 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'dur. Bu kanun, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarıyla ilgili tanımlamaları yapmak, yapılacak faaliyet ve işlemleri düzenleyerek konuya ilişkin ilkeleri, uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

Kültür ve tabiat varlıklarının kaçakçılığıyla ilgili literatürdeki çalışmalara bakıldığında çalışmaların çoğunluğunun kaçakçılık suçuna ilişkin olduğu görülmektedir. Ceylan (2008) yaptığı tez çalışmasında kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığı eylemini Türkiye ve uluslararası hukuk bağlamında karşılaştırma yaparak incelemiştir. Kendisi de bir emniyet mensubu olan Yalçınkaya (2008), kültür varlığı kaçakçılığını Van örneklemeyle ele almıştır. Duyan (2010) tezinde, Türkiye'deki tarihi eser kaçakçılığını bu kaçakçılıkla mücadele eden kurumlar arasındaki koordinasyonun önemine dikkat çekmektedir. Akkuş ve Efe (2015)'nin makale çalışmalarında Türk polis teşkilatının kültür varlığı kaçakçılığıyla mücadelesinin konu hakkında

toplumda oluşturduğu farkındalığa ve koruma algısına odaklanılmıştır. Toprak (2020), tez çalışmasında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamındaki suç unsurlarını ve bu suçlara özgü durumları analiz etmiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak Ergil (1994), eski eser kaçakçılığına ilişkin basına konu olan haber ve yazıları incelemiştir. Özüşen ve Beceren (2019)'in tezden üretilen makalelerinde kaçak kazı problemi çerçevesinde kaçak kazıcılar, araçlar ve bunların uyguladıkları yöntemler araştırılmıştır. Saraç-Öztaş (2019) ise literatürdeki çalışmalardan farklı olarak üniversite öğrencilerinin biyoçeşitlilik ve biyokaçakçılık konusundaki farkındalık düzeyini belirlemek için geçerli, güvenilir bir ölçek oluşturmayı amaçlamıştır.

Görüldüğü üzere literatürdeki çalışmalar ağırlıklı olarak ilgili kanuna ve konunun suç ve ceza boyutuna odaklanmaktadır. İlgili konunun bilinmesi, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasıyla ilgili farkındalığın oluşması ise bir diğer önemli boyutu oluşturmaktadır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 1986 yılından beri kamu kurum ve kuruluşlarının personeline yönelik eski eserlerin tanımı, tahribi ve kaçakçılığın önlenmesi seminerleri düzenlemektedir. Ancak bu konuda ismi geçen, farkındalık seviyesinin yüksek olması gereken bir meslek grubu daha vardır ki, o da turist rehberleridir.

Kültür ve tabiat varlıklarının korunması, kaçakçılığının önlenmesiyle ilgili mücadele eden yetkili kurumların yanı sıra turizmde önemli bir aktör olan ve çalışma alanı itibarıyla bu varlıklarla sürekli temas halinde bulunan turist rehberleri için de meslek kanunları itibarıyla bu konu önem arz etmektedir. Turist Rehberliği Meslek Kanunu'nda da 3.maddede turist rehberi unvanı almak ve mesleğe kabul edilmek için sıralanan koşullar arasında ilgili maddenin "e bendinde" "...kaçakçılık suçlarından; bu Kanuna veya 21/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa muhalefetten mahkûm olmamak."¹ ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla turist rehberinin mesleğe kabul edilmesi ve mesleğini sürdürülebilmesi için kültür ve tabiat varlıklarını koruması, kaçakçılık konusunda cezai işlem içerecek bir faaliyet gerçekleştirmemesi zorunludur. Anlaşılabacağı üzere, hem ülkenin tarihi ve kültürel değere sahip varlıklarının farkındalığının oluşması hem de korunması için turist rehberlerinin hem vatandaş olarak, hem de mesleki yükümlülük anlamında sorumlulukları söz konusudur.

Kültür ve tabiat varlıklarının çok çeşitli kaçakçılık yöntemleri vardır. Kültür ve tabiat varlığının ne olduğunun, hangi durumlarda bu varlıkların kaçakçılık suçunu oluşturduğunun, bir suç unsuru oluştuğunda nelerin yapılması gerektiğinin, bunlarla ilgili gerçek ve tüzel kişilerin görev ve sorumluluklarının bilinmesi, kültür ve tabiat varlıklarının korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, turist rehberinin görevini ifa ederken kanunda belirtilen mesleki gerekliliğini yerine getirmesine yarar sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışma alanları itibarıyla kültür ve tabiat varlıklarıyla iç içe mesleğini sürdüren turist rehberleri bu varlıkların korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli aktörlerdir. Bu çalışmanın amacı turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıklarının kaçakçılığı konusunda farkındalık düzeyinin tespit edilmesi ve bu tespitler doğrultusunda gerekli tedbirlerin alınarak turist rehberlerinin konuya ilişkin farkındalığının artırılması konusunda yapılabilecekler hakkında öneriler sunulmasıdır.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı turizm rehberlerinin Kültür ve tabiat varlıklarının kaçakçılığı konusunda farkındalık düzeyinin ölçülerek turizm rehberlerinin konuya ilişkin farkındalığının artırılması konusunda yapılabilecekler hakkında öneriler sunulmasıdır. Turist rehberleri meslekleri gereği kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu alanlarda çalışmaktadırlar. Türkiye'nin kültür ve tabiat varlıkları konusundaki envanteri dikkate alındığında turist rehberlerinin tura çıktıkları tüm destinasyonlarda bu varlıklarla karşılaşmaları kaçınılmazdır. Kültür ve tabiat varlıklarının çok çeşitli kaçakçılık yöntemleri vardır. Kültür ve tabiat varlığının ne olduğunun, hangi durumlarda bu varlıkların kaçakçılık suçunu oluşturduğunun, bir suç unsuru oluştuğunda nelerin yapılması gerektiğinin, bunlarla ilgili gerçek ve tüzel kişilerin görev ve sorumluluklarının bilinmesin hem kültür ve tabiat varlıklarının korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, hem de turist rehberinin görevini ifa ederken kanunda belirtilen mesleki gerekliliğini yerine getirmesine yarar sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışma alanları itibarıyla kültür ve tabiat varlıklarıyla iç içe mesleğini sürdüren turist rehberleri bu varlıkların korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli aktörlerdir.

Konuya ilişkin farkındalık düzeyleri ne kadar yüksek olursa oluşabilecek kaçakçılıkların önlenmesinde o kadar çok önemli aktörler olacakları varsayımından hareketle turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıklarına ilişkin farkındalıklarını tespit etmek amacıyla keşifsel bir çalışma olduğundan bu çalışmada nitel analiz yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat soruları, 2863

¹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/04/20240427-1.htm> Erişim Tarihi: 8/11/2024

sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu esas alınmıştır ve kültür ve tabiat varlıklarının kavram olarak tanımı, nelerin bu kapsama dâhil olduğu, bulunması halinde ne yapılacağı ve hangi mercilere başvuru yapılacağı, bu varlıkların kaçakçılığını kimlerin neden yaptığı, yöntemlerinin neler olduğu, kaçakçılıkla mücadele eden kurumların hangileri olduğu soruları yer almaktadır.

Turist rehberleri Türkiye’de Turist Rehberleri Odaları Birliği (TUREB)’ne bağlı 13 odadan birine bağlı olarak çalışmaktadırlar. Bu çalışmanın evrenini bu 13 odadan biri olan Ankara Turist Rehberleri Odası (ANRO)’na üye eylemli turist rehberleri oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde ise olasılık temelli olmayan amaçlı örnekleme yaklaşımı kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, belirli özelliklere sahip veya belirli özellikleri taşıyan özel durumlarda kullanılmaktadır. Bu örneklemeyle araştırma amacı doğrultusunda bilgi zenginliği bulunan durumlar seçilerek derinlemesine araştırma yapılır ve olay ya da olgular anlaşılmasına çalışılarak bunlar arasındaki ilişkiler tespit edilir (Büyüköztürk vd., 2012). Patton’un (2014) amaçlı örnekleme ilişkin stratejilerinden olan “tipik durum örnekleme” stratejisi bu çalışmada uygulanmıştır. Tipik durum örneklemede evrende var olan birçok durumun sıra dışı özellik göstermeyen ortalama özelliklere sahip örnekleme de bulunduğu kabul edilir ve çok sayıda örneklem grupları seçmek yerine tipik özelliklere sahip bir grup örneklem olarak seçilir (Büyüköztürk vd., 2012). 9 Temmuz 2025 tarihinde TUREB’in web sayfasında bulunan rehber veri tabanı² verilerine göre ANRO’ya kayıtlı eylemli 680 turist rehberi vardır. Çalışma kapsamında evrende bulunan 13 turist rehberiyle yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Bu çalışmada, ANRO’nun evren olarak seçilmesinin iki nedeni vardır. Birincisi, TUREB’e bağlı tipik özellik gösteren 13 odadan biri olması nedeniyle ANRO’dan araştırmaya ilişkin edinilecek verilerin diğer 12 odayı da temsil edeceğinin varsayılmasıdır. İkinci neden ise araştırmacının Ankara’da görev yapan bir akademisyen olarak çalışma sahasına daha hakim olmasının nitelikli veri toplamada altyapıyı güçlendirdiği varsayımından hareket edilmesidir. Mülakatlar 27 Mart 2025-13 Haziran 2025 tarihleri arasında çevrim içi gerçekleştirilmiştir. Green ve Thorogood (2018), nitel çalışmalarda en az 20 katılımcıdan oluşan bir örneklem grubu gerektiğini ifade etmektedir. Ancak nitel çalışmalarda örneklemin belirlenmesine ilişkin önemli olan bir diğer husus, doygunluk noktasına ulaşılmasıdır. Namey vd. (2016)’ne göre, yapılan mülakatlarda yeni bilgiler çok azaldığında veya hiç yeni bilgi gelmediğinde tematik doygunluğa ulaşılmış olur ve bu, kritik bir noktadır. Gereksiz veri toplanmasını engellemek için mülakatların sonlandırılması gerekir. Bu durum aynı zamanda nitel örneklem büyüklüğünü belirlemek için sık başvurulmuş bir yöntemdir. Dolayısıyla 20 kişiyle yapılması planlanan mülakatlar, 13 kişiyle ulaşıncaya sonlandırılmıştır. Zira yapılan mülakatlarda turist rehberlerinin çoğunluğunun bilgi düzeyi ve çeşitliliği bağlamında oldukça sınırlı kaldıkları, soruları cevaplarken zorlandıkları, zorlandıkça soruların bağlamından uzaklaşıp konuya yönelik kendi sınırları çerçevesinde cevaplar verdikleri görülmüştür. Bu durumun sürekli tekrarlanması artık yeni veri toplamının mümkün olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla da 13.kişiden sonra mülakatlar sonlandırılmıştır. 13 katılımcının da onayı alınarak mülakatlar kayıt altına alınmıştır.

Mülakatlar tamamlandıktan sonra deşifre edilerek word belgesi haline getirilmiş ve MAXQDA 2020 nitel analiz programıyla tematik içerik analizi yapılmıştır. Tematik içerik analizinin tercih edilmesinin nedeni, mülakat verilerinin ana şablonlarla eleştirel bakış açısıyla yorumlanmasına ve sentezlenmesine olanak sağlamasıdır (Çalık ve Sözbilir, 2014). Aynı zamanda sayısal bulgular elde etmeyi sağlaması nedeniyle çalışmanın güvenilirliğini artırmaktadır. Yani, kategorileri standardize etmekte, nitel verileri sayılara döküp karşılaştırma yapmaya imkân sağlamakta, nesnel verilerin elde edilmesine ve çalışmanın yanlılıktan kurtulmasına odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

Tavşancıl ve Aslan (2001), içerik analizinin yazılı metinleri yazılı olmayan mesajlara ulaştırması bakımından çok işlevli ve giderek gelişen bir teknik olduğunu belirtmektedir. Araştırmanın planlaması aşamasında zayıf görülse de uygulama aşamasında etkilidir ve ilginç sonuçlar verir. Tümdengelimci yaklaşımla önceden belirlenen ölçütler çerçevesinde sözlü ve yazılı materyallerden anlamlar çıkaran teknikler bütünüdür. Tematik içerik analizinin kullanılmasının nedeni Namey vd. (2008)’in de belirttiği üzere araştırmacıya sistematik bir çalışma imkânı sağlayarak kelimelerin ve kelime öbeklerinin sayısından öteye geçerek örtülü ve açık söylemleri tanımlamaya odaklanmasıdır. Ham verilere uygulanan temalar ve kodlamalar aracılığıyla yapılan analizler grafiksel görüntülerle desteklenebilir. Dolayısıyla da onlara göre, araştırma kapsamındaki mülakatlarla ilgili yorumları kullanarak keşifsel bir çalışma amacıyla yola çıkan araştırmacılar için en uygun yöntem olarak kabul edilir. Bu yöntemin en önemli destek yazılım programlarından biri MAXQDA’dır. Dereli (2023), MAXQDA yazılımının nitel verileri deşifre ettiğini, verilerin kodlanmasına, tema ve kategorilerin

² <https://www.tureb.org.tr/RehberVeritabani> , Erişim Tarihi: 09/07/2025

nicel verilere dönüştürülmesine, nitel verilerin görselleştirilmesine ve modeller oluşturulmasına imkân sağlaması nedeniyle araştırmacıların işini kolaylaştırdığını belirtmektedir.

Çalışma için Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nin Etik Komisyonu'ndan 25/12/2024 tarihinde "Araştırma Kod No: 2024/453" sayılı izin alınmıştır.

Bulgular

Braun ve Clarke (2006), tematik içerik analizi için altı aşamalı bir rehber oluşturmuştur. Bu rehberin ilk aşaması verilere aşına olma adımıdır. Bu aşamada deşifre yapılır, deşifresi yapılan metinler defalarca okunur ve yapılacak kodlamalarla ilgili notlar alınır. İkinci aşamada kodlamalarla ilgili oluşumlar başlar, yani kodlamalar yapılmaya başlanır. Bu aşamada araştırmacının sistemik bir şekilde çalışarak verileri gözden geçirmesi ve her bir veriyi yeniden gözden geçirerek verilerdeki çarpıcı öğeleri kodlamalarda kullanması gerekir. Üçüncü aşama, kodlanmış verilerin temalara ayrılması ve toplanması adımı gerçekleştirilir. Dördüncü aşamada, üçüncü aşamada belirlenen temalar gözden geçirilerek geliştirilir ve gerekirse değiştirilir. Temalar oluşturulduktan sonra tutarlılığı, mantıklı olup olmadığı, verilerin birbiriyle ilişkilendirilmesinde bir sorun olup olmadığı, temaların altında alt temalar oluşturulup oluşturulamayacağı ve başka temalara ihtiyaç duyulup duyulmadığı konusunda çalışma yapılır. Beşinci aşamada temalar son kez incelenir ve temaların hem çalışmanın konusuyla hem de birbirleriyle ve alt temalarla ilişkilendirilmesine odaklanılır. Altıncı aşama ise verilerin bulguya dönüştüğü raporlama aşamasıdır.

Bu çalışmada da Braun ve Clarke (2006)'ın aşamaları takip edilmiştir. Turist rehberleriyle yapılan mülakatlar doğrudanlığa ulaştıktan sonra mülakatlara son verilmiş ve 13 turist rehberinin mülakatı deşifre edilmiştir. Deşifresi yapılan metin 13.392 kelimeden oluşmaktadır. Bu metin defalarca okunmuştur. Metin okuma sayısı arttıkça oluşabilecek kodlamalarla ilgili notlar alınmış ve ikinci aşama olan kodlama aşamasına geçilmiştir. Metinde turist rehberlerinin yaptıkları tanımlar, kültür ve tabiat varlıklarını somutlaştırma durumları ve bunları örneklendirme durumları, kaçakçılığın neden ve kimler tarafından yapıldığı, hangi yöntemlerin kullanıldığı, kimlerin kaçakçılıkla mücadele ettiği ve Türkiye'de bu varlıkların kaçakçılığıyla ilgili yapılan çalışmaların nasıl değerlendirildiğine ilişkin çarpıcı cevaplar tespit edilerek kodlanmıştır. Üçüncü aşamada ise bu kodlar, tema başlıkları haline getirilerek veriler bu temalar altında toplanmıştır. Sonrasında temalar gözden geçirilmiş, alt temalar oluşturulmuş ve tüm temaların birbirleriyle ve konuyla ilintili olup olmadığı değerlendirmesi yapılarak dördüncü aşama tamamlanmıştır. Beşinci aşamada temalara ve kodlara ilişkin son kontroller yapılarak çalışmanın son adımı olan raporlama aşamasına geçilmiştir. Tüm bu aşamaların sonucunda çalışmada 7 tema, 23 kod ve 14 alt kod oluşturulmuştur. Bu bölümde, oluşturulan 7 tema çerçevesinde bulgular değerlendirilmiştir.

Şekil 1. Turist Rehberlerinin Verdikleri Cevaplarda Sık Kullanılan Kelimelerden Oluşturulan Kelime Bulutu

Kaynak: Araştırmacı tarafından MAXQDA 2020 analiz programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Kelime bulutunda da görüldüğü üzere en yüksek frekansa sahip kelimeler "bir (f=389)", "yani (f=207)", "da (f=205)", "bu (f=199)", "çok (f=190)", "şey (f=72)", "gibi (f=62)", "aslında (f=48)", "hani (f=44)" kelimeleridir. Bu kelimeler genellikle konuşma dilinde bağlam kurmaya yardımcı ifadelerdir. Dolayısıyla çalışma kapsamındaki mülakatların doğal ve serbest bir anlatım biçimiyle gerçekleştiği söylenebilir. Ancak bu durum aynı zamanda başka bir bulguya da işaret etmektedir. Özellikle de “hani”, “falan”, “şey” gibi belirsizlik ve dolaylılık içeren kelimelerin sık geçmesi, bazı katılımcıların konu hakkında kesin ve net bilgilere sahip olmadığını veya düşüncelerini ifade ederken zorlandıklarını göstermektedir. Bu durum, farkındalık düzeyinin homojen olmadığını ve bazı rehberlerin konuyla ilgili net bilgiye sahip olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Aşağıda frekansları verilen tematik kelimelere ilişkin tabloda da görüleceği üzere "kaçakçılık", "eser", "koruma", "rehber", "bilinç", "yasa", "kültür", "müze", "bilgi" gibi konuya özgü kelimelere sınırlı bir odaklanma söz konusudur.

Tablo 1. Tematik Kelimelere Dair Frekans Tablosu

Anahtar Kelime	Frekans	Geçtiği Mülakat Sayısı
Kültür	80	13 / 13
Tabiat	48	12 / 13
Tarihi	22	9 / 13
Bilgi	18	9 / 13
Müze	16	5 / 13
Koruma	11	7 / 13
Kaçakçılık	9	7 / 13
Eser	9	5 / 13
Rehber	5	5 / 13
Rehberlik	4	2 / 13
Define	4	2 / 13
Farkındalık	4	1 / 13
Eğitim	4	3 / 13
Turist	3	2 / 13
Değer	3	3 / 13
Kaçırmak	2	2 / 13
Sorumluluk	2	1 / 13
Kanun	1	1 / 13
Bilinç	1	1 / 13

Kaynak: Araştırmacı tarafından MAXQDA 2020 analiz programı kullanılarak oluşturulmuştur.

"kültür", "tabiat", "tarihi", "bilgi" gibi kelimeler tematik kelimeler arasında daha sık kullanılmıştır. Ancak "kaçakçılık", "farkındalık", "bilinç", "sorumluluk", "kanun" gibi derinlemesine farkındalık göstergesi olan sözcüklerin ya hiç ya da çok az kullanılması, konunun tematik düzeyde yüzeysel ele alındığını göstermektedir. "müze" ve "koruma" gibi kurum ve süreç temelli kavramların orta düzeyde kullanılması, bazı rehberlerin konuyla ilişkili yapıları tanıdığını ancak bu bilginin tüm katılımcılarda yaygın olmadığını ortaya koymaktadır. "yasa", "kanun", "etik", "sorumluluk", "bilinç" gibi ifadelerin ise düşük düzeyde geçmesi, bu konuda hukuki farkındalığın yeterince oluşmadığını anlatmaktadır.

Çalışma kapsamında oluşturulan 7 temadan ilki olan kültür varlıklarının tanımıyla ilgili şema aşağıda verilmiştir.

“jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir.” şeklinde tanımlanmıştır. Turist rehberlerinin verdikleri cevaplar üç kod ve altı alt kod ile modellenmiştir. Doğaya özgü tüm varlıklarda göller, ormanlar, doğada yaşayan hayvanlar ile flora ve fauna kavramları dillendirilmiştir. Bu ayrıntıya girmeden sadece doğal güzellikler tanımıyla yetinen üç turist rehberi vardır. Jeolojik yapılar ve kalıntılarda ise travertenler ve Kapadokya ön plana çıkmıştır. Fosilleşmiş tarihi eserlerin dillendirilmesi, kanundaki jeolojik devirler kavramına atıfta bulunmaktadır. Verilen cevaplardaki dikkat çekici nokta, yer altındaki ve yer üstündeki tabiat varlıklarının dillendirilmesine rağmen su altında bulunan değerlere ilişkin değerlendirmenin bulunmamasıdır.

Şekil 4. Kültür ve Tabiat Varlıkları Örnekleri

Kaynak: Araştırmacı tarafından MAXQDA 2020 analiz programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 4, turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıklarını somut örneklerle tanımlamalarıyla MAXQDA 2020 analiz programında tema, kod-alt kod-bölümler modeliyle oluşturulmuştur. 2863 sayılı yasada örnekler ve neyin kültür ve tabiat varlığı sayılacağına ilişkin çerçeve belirlenmiştir. Bu kapsamda; doğa kökenli varlıklar ile 19. yüzyılın sonuna dek inşa edilmiş yapılar korunması gerekli unsurlar arasında yer alır. Ayrıca, bu tarihten sonra yapılmış olmakla birlikte, taşıdıkları kültürel, sanatsal veya tarihi değerler nedeniyle Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından korunması uygun görülen yapılar da bu kapsama dâhil edilir. Sit alanlarında bulunan taşınmaz kültürel varlıklar ile tarihsel açıdan Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna sahne olmuş, belirli bir zaman dilimine bağlı olmaksızın sembolik öneme sahip yapılar —özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün kullanımına tahsis edilmiş evler— da koruma altına alınmaktadır. Ancak, Koruma Kurulları tarafından mimari, estetik, arkeolojik veya tarihi nitelikleri açısından korunmasına gerek olmadığı kararlaştırılan taşınmazlar bu kapsam dışında tutulur. Bu çerçevede korunmaya değer kültür varlıkları arasında kaya mezarları, yazıtlı veya kabartmalı kayalar, tarihi mağaralar, höyükler, tümülüsler, antik kent kalıntıları, surlar, kaleler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, türbeler, köprüler, su yolları, kuyular ve sarnıçlar yer almaktadır. Aynı şekilde, tarihi yollar, taş sütunlar, sunaklar, tersaneler, saraylar, köşkler, geleneksel evler, camiler, çeşmeler, medreseler, imarethaneler, şifahaneler, tekkeler, zaviyeler, mezarlık alanları, bedestenler, çarşılar, kiliseler, sinagoglar, manastırlar, külliyyeler ve benzeri yapılar da taşınmaz kültür varlığı örnekleri arasında sayılmaktadır. Öte yandan, tarihi kaya sığınakları ile doğal açıdan özgünlük arz eden ağaçlar ve ağaç toplulukları da taşınmaz tabiat varlıkları kapsamında değerlendirilir. Görüldüğü üzere kanunda verilen varlıklar, somut kültür varlıkları ile tabiat varlıklarıdır. Turist rehberleri tabiat varlıklarına ilişkin verdikleri cevaplarda ormanlar, milli parklar, tabiat parkları, Kapadokya ve Pamukkale öne çıkmaktadır. Turist rehberlerinin cevaplarında kültür varlıklarına ilişkin somut ve soyut kültürel varlık tanımlamalarıyla ikili bir ayrıştırma yer almaktadır. Somut kültürel varlıklara verdikleri cevaplar antik kentler, sikkeler ve Kapadokya ile sınırlı kalmıştır. Kanunda tanımlanan 37 somut kültür ile kıyaslandığında turist rehberlerinin buna yönelik farkındalıklarının yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Ancak, turist rehberlerinin oyunlar, eğlenceler, çay ve kahve içme kültürü, nazar boncuğu, kına gecesi gibi somut olmayan kültür varlıklarından bahsetmeleri dikkat çekicidir ve var olan kanuna bu konuda ekleme yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

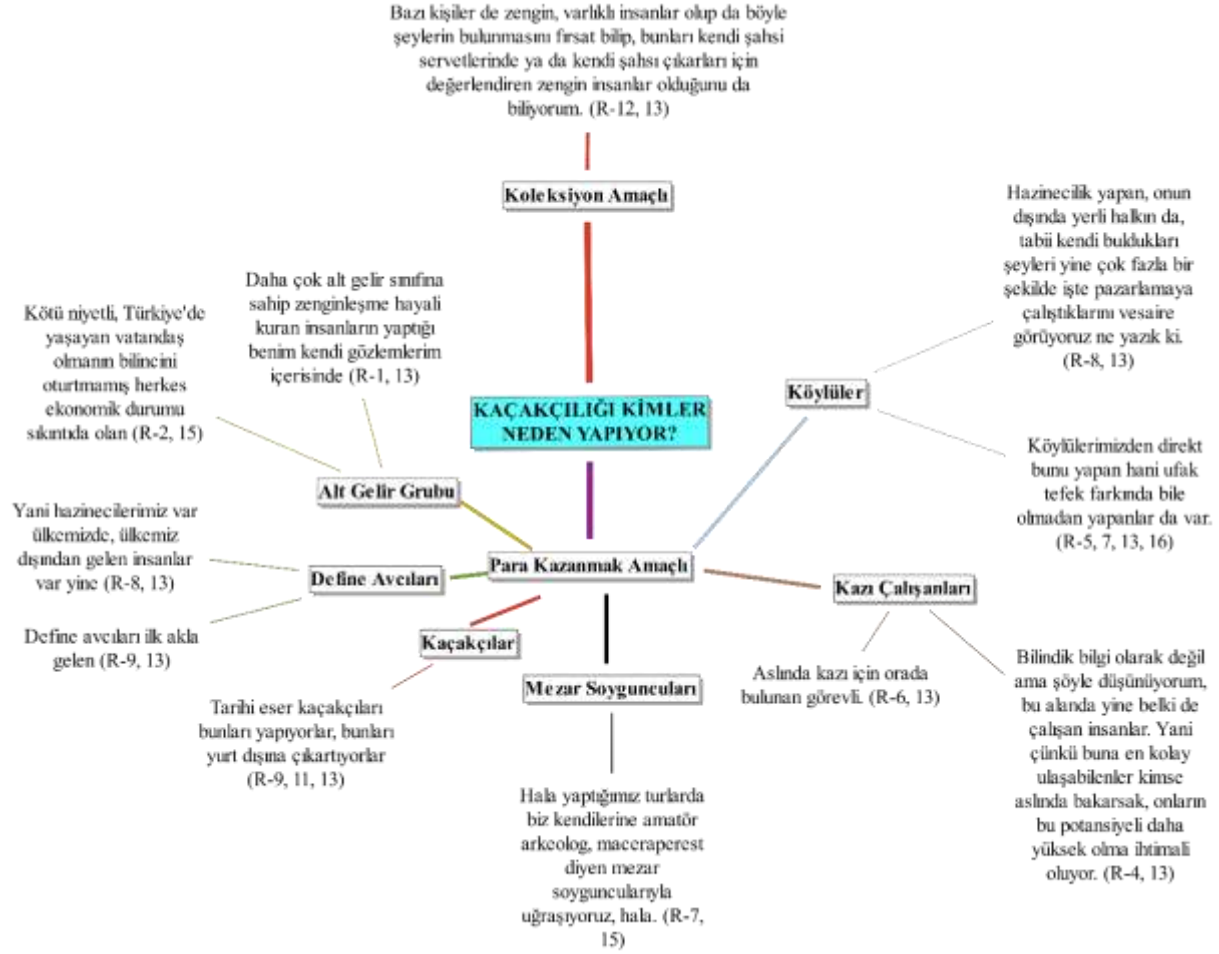
Şekil 5. Kaçakçılık Durumunda Başvuru Makamları

Kaynak: Araştırmacı tarafından MAXQDA 2020 analiz programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 5, turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığıyla karşılaşmaları durumunda nereye başvuracaklarına ilişkin MAXQDA 2020 analiz programında hiyerarşik kod-alt kod modeliyle oluşturulmuştur. 2863 sayılı kanuna göre, taşınır ya da taşınmaz nitelikteki kültür ve tabiat varlıklarını bulan kişiler ile mülkiyetinde veya kullanımında olan arazide bu tür varlıkların bulunduğunu bilen ya da sonradan öğrenen malikler ve zilyetler, bu durumu en geç üç gün içinde ilgili makamlara bildirmekle yükümlüdür. Bildirim, en yakın müze müdürlüğüne, köylerde muhtarlığa, diğer yerleşim alanlarında ise mülki idare amirliklerine yapılmalıdır. Söz konusu kültürel ya da doğal varlıklar, askeri bölgeler veya yasak alanlar içerisinde bulunmuşsa, durum usule uygun biçimde ilgili üst komutanlıklara iletilir. Yasada belirtilen başvuru mercilerinden müze müdürlükleri ve tanık olunan kaçakçılık bölgesinin bulunduğu bölgedeki yetkisi çerçevesinde jandarma ya da polise bildirimde bulunulması gerektiğine dair cevaplar alınmıştır. Ancak sahil güvenlik de bir kolluk kuvveti olmasına rağmen sadece bir turist rehberinin (R-12) cevabında yer almıştır. Kanunda belirtilen “Mülki amir ve diğer yetkili merciler ise, gelişmeleri en geç on gün içerisinde yazılı olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı’na ve en yakın müze müdürlüğüne bildirir.” ifadesi dikkate alındığında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı da başvuru mercii sayılabilir ve turist rehberleri Bakanlığı da başvuru mercileri arasında saymışlardır. Ancak verilen cevaplarda muhtarlar ve mülki idare amirleri olan valiler, kaymakamlar hiç dillendirilmemiştir.

Şekil 6. Kaçakçılığı Kimler Neden Yapıyor?

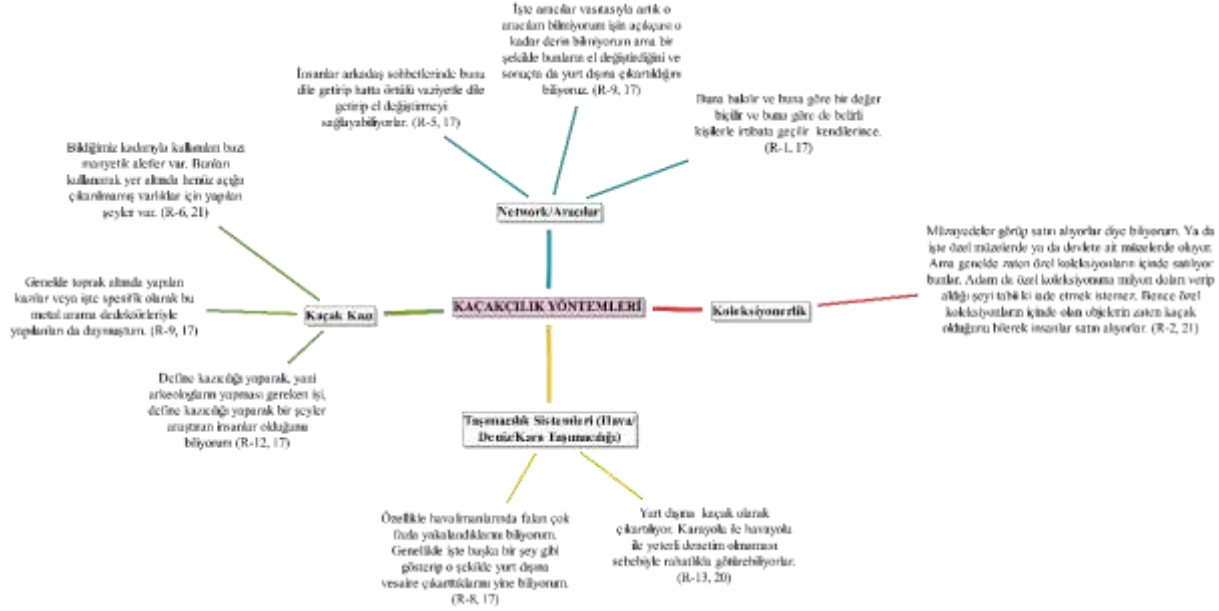

Kaynak: Araştırmacı tarafından MAXQDA 2020 analiz programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 6, turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığını kimlerin, neden yaptıklarına ilişkin cevaplarından MAXQDA 2020 analiz programında tema, kod-alt kod-bölümler modeliyle oluşturulmuştur. Kültür varlığı kaçakçılığı, ekonomik nedenlerin ötesinde kültürel, sosyal ve hukuki birçok faktörün birleşimiyle ortaya çıkan karmaşık bir yapıdadır. Campbell (2013), kültür varlığı kaçakçılığının sadece bireysel bir suç olmadığını, çok aktörlü ve ulus ötesi bir suç ağı olduğunu belirtmektedir. Literatürde bu kaçakçılığı yapanlar iki taraflı bir aktör tanımlamasıyla açıklanırlar. Bunlar arz edenler ve talep edenlerdir. Arz edenler, Karaduman (2007) tarafından defineciler, kaçak kazıcılar, soyguncular, toplayıcılar ve pazarlamacılar şeklinde beş gruba ayrılan faillerdir. Karaduman bu failleri beş gruba ayırmakla birlikte bu gruplar arasında kesin sınırların bulunmadığına, bir failin birden fazla rolü üstlenmesinin mümkün olabileceğine dikkat çekmektedir. Talep yönü ise, Elia (1997)'ya göre, alım gücü yüksek koleksiyonerlerden, müzelerden ve sanat tacirlerinden oluşur. Kültürel varlıkların estetik ve prestij odaklı bir meta olarak görülmesi, yasa dışı kazıları teşvik eden temel etkenlerden biridir. Bu nedenle Brodie (2012), koleksiyonerlerin bu suç yapısındaki rolünün genellikle göz ardı edildiğini ifade eder. Çalışmaya katılan turist rehberlerinin dillendirdikleri failler olan kaçak kazı yapanlar, define avcıları, mezar soyguncuları, koleksiyoncular, köylüler Karaduman ve Elia (1997)'nın tanımladıkları faillerle uyumludur. Ancak alt gelir grubu olarak tanımladıkları failler çok genel bir tanımlama olmakla birlikte daha çok kaçakçılık suçunun neden işlendiğine yönelik ifadeler içermektedir. Duyan (2010), kültür varlıkları kaçakçılığının on dört tane nedeni olduğunu belirtmektedir. Müzelerin maddi kaynaklarının yetersizliği; eğitim sistemlerinde tarihî eserler konusuna gerekli önemin verilmemesi ve bu kavrama dair toplumdaki genel bilgisizlik; toplumda tarihî mirasa yönelik bilinç eksikliği ile bu konuda medya ve iletişim araçlarının yetersiz kullanımı; alanında uzman ve donanımlı personel sayısının sınırlı olması; tarihî eserlerin yüksek maddi getiri sağlaması ve bu yönüyle cazip görülmesi; bu eserlerin eşsiz ve tekrar üretilmeyen yapısı; müzeye teslim edilen eserler karşılığında vatandaşlara çok düşük bedeller ödenmesi; satın alma gücünün düşüklüğü; tarihî eserlere dair genel bilgi eksikliği; müze ve ören yerlerinin fiziki güvenliğinin yetersiz kalması; koleksiyonculuk ilgisi ve yatırım amacıyla eser edinme arzusu; turizm açısından tarihî değerlerin büyük çekiciliğe sahip olması; yabancı müzelerin ortak kültürel geçmişten pay alma

isteği; yurt dışındaki müze ve koleksiyonerlerin yüksek alım gücüne sahip olması; bu kurumların tarihsel örneklerle sahip olma yönündeki istekleri; tarihî geçmişi sınırlı ancak ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin kültürel mirasa yönelik agresif politikaları. Çalışmaya katılan turist rehberlerinin verdikleri cevaplarda ise tek bir neden yer almaktadır ki o da para kazanma arzudur.

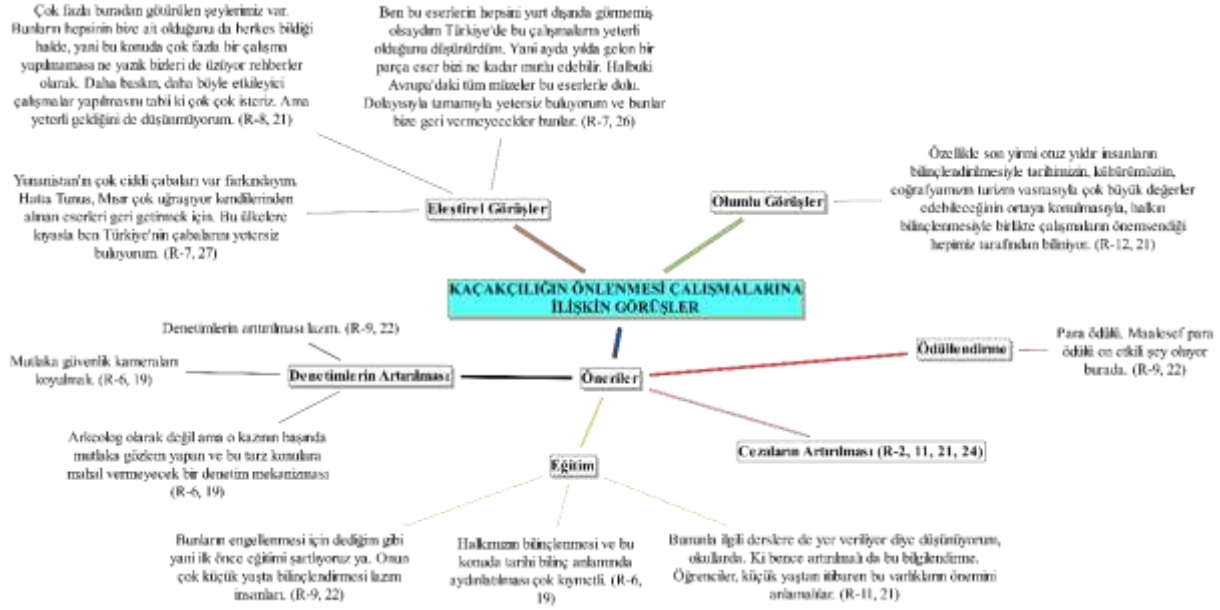
Şekil 7. Kaçakçılık Yöntemleri

Kaynak: Araştırmacı tarafından MAXQDA 2020 analiz programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 7, turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığının yöntemlerine ilişkin cevaplarından MAXQDA 2020 analiz programında tema, kod-alt kod-bölümler modeliyle oluşturulmuştur. Duyan (2010), 16 kaçakçılık yöntemi olduğunu belirtmektedir. Tarihi alanlarda yapılan kaçak kazılar; tarihi eser kaçakçıların Anadolu'nun her tarafını dolaşarak eser toplaması; "Kapalı Çarşı" gibi çarşılarından satın alınma; müze soygunları; orijinal parçaların taklitleri ile değiştirilmesi; değişik isimlerle kargo taşımacılığı ve posta hediyelik eşya süsü verme; yetkili kurum görevlilerinin kullanılması; koleksiyonerlik sıfatının suiistimali; bilirkişilik konumunun suiistimali; transit taşımacılık sistemleri; diplomatik dokunulmazlığın suiistimali; akademik unvanların kullanılması; bilimsel amaçlı kazılar; araçlarda oluşturulan zula; kara/hava/deniz taşımacılık sistemleri. Turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığının yöntemlerine ilişkin verdiği cevaplardan üç tanesi net bir şekilde Duyan (2010)'ın belirttiği yöntemlerdendir. Bunlar kaçak kazı, koleksiyonerlik ve taşımacılık sistemleridir. Turist rehberlerinin sıklıkla dillendirdiği araçlar/network kişileri şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere çok genel ifadeler olup, Duyan (2010)'ın belirttiği yöntemlerin pek çoğunda fail olabilecek kişilerdir. Yani bu kişiler yetkili kurum kişileri, bilirkişisi, müze soyguncusu, kargo taşımacılığı yapan kişi, diplomat olabileceği potansiyeli de olabilecek kişilerdir. Ancak turist rehberleri spesifik yöntemler yerine daha genel ifadeler kullanmışlardır.

Şekil 8. Kaçakçılığın Önlenmesi Çalışmalarına İlişkin Görüşler

Kaynak: Araştırmacı tarafından MAXQDA 2020 analiz programı kullanarak oluşturulmuştur.

Şekil 8, turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığının önlenmesi çalışmalarına ilişkin görüşlerinden MAXQDA 2020 analiz programında tema, kod-alt kod-bölümler modeliyle oluşturulmuştur. Kaçakçılığın önlenmesine ilişkin turist rehberlerinde olumlu görüşlerden ziyade eleştirel görüşler ağır basmıştır. Sadece R-12 son otuz yılda bilinçlenmenin arttığını, turizm vasıtasıyla da bu değerlerin farkına varıldığını ve kaçakçılığın önlenmesi çalışmalarına verilen önemin arttığını söylemiştir. Konuyla ilgili fikrinin olmadığını söyleyen R-4 ve konunun ilgi alanına girmediğini söyleyen R-5 dışındaki turist rehberleri eleştirel görüş belirtmişlerdir. Eleştirel görüşe sahip olanlarda buna yönelik olumsuz fikirlerin oluşmasında yurtdışına kaçırılan kültür varlıklarımızı yurtdışındaki müzelerde gördüklerinde yaşadıkları üzüntü ve bunların Türkiye'ye getirilmesi konusundaki yetersiz çabaların getirdiği umutsuzluk olduğu görülmektedir. R-4 ve R-5 dışındaki tüm turist rehberleri olumlu ya da olumsuz görüşünü söyledikten sonra kültür ve tabiat varlıklarının kaçakçılığının önlenmesi konusunda neler yapılması gerektiğine ilişkin önerilerde bulunmuşlardır. Öneriler içerisinde halkın farkındalığını artırmaya yönelik eğitimlerin verilmesi gerektiği ağır basarken, denetimlerin artırılması görüşü de en az eğitim kadar dillendirilmiştir. Yapılan öneriler arasında kültür varlıklarını bulanların bunları yetkili kurumlara teslim etmesi halinde tatminkâr bir bedelle ödüllendirilmesi ya da kaçakçılık failleri için cezaların artırılması da yer almaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında, kültür ve tabiat varlıklarının korunması ile bu varlıkların yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılmasının önlenmesi bağlamında, turizm sektörünün önemli aktörlerinden biri olan turist rehberlerinin farkındalık düzeyleri incelenmiştir. Kültür ve tabiat varlıkları, taşıdıkları tarihsel, sanatsal ve bilimsel nitelikleriyle yalnızca geçmişin mirası değil; aynı zamanda gelecek nesillere bırakılması gereken kolektif birer değer olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir biçimde yönetilmesi yalnızca kamu otoritelerinin değil, aynı zamanda doğrudan sahada görev yapan meslek gruplarının da sorumluluğu altındadır. Özellikle kültürel miras alanlarında aktif olarak görev yapan turist rehberlerinin bu sorumluluğu taşıyabilmeleri için konuyla ilgili yeterli bilgi, farkındalık ve bilinç düzeyine sahip olmaları beklenmektedir.

Çalışmanın bulguları, turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıklarıyla ilgili genel farkındalıklarının bulunduğunu, ancak yasal ve kurumsal düzeydeki bilgilerinin sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Kültür varlıklarının tanımında katılımcılar, geçmişten günümüze ulaşan ve korunması gereken tarihi değerler ifadesine sıklıkla yer verirken, tabiat varlıkları tanımlarında doğaya ait genel ifadelerin öne çıktığı gözlenmiştir. Ancak, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda yer alan teknik tanımlar ve su altı varlıkları gibi özel kategorilere ilişkin bilgi düzeyinin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, yasal mevzuatın saha aktörlerine etkin şekilde aktarılmadığını ve bu konuda yeterli eğitimin verilmediğini göstermektedir.

Turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıklarını örneklerle ifade etmeleri istendiğinde verdikleri yanıtların büyük oranda popüler ve kamuoyunda bilinirliği yüksek varlıklarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Kapadokya, Pamukkale, antik kentler gibi destinasyonlara yapılan atıflar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak kanunda tanımlanan çok daha geniş kapsamlı taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları, örneklem grubunun yanıtlarında yeterince yer bulamamıştır. Bu durum, turist rehberlerinin yerel düzeydeki kültürel miras unsurlarına ilişkin bilgi düzeylerinin daha fazla geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kaçakçılık failleri ve yöntemlerine dair bulgular değerlendirildiğinde ise turist rehberlerinin kaçak kazı yapan bireyler, define avcıları ve koleksiyonerler gibi geleneksel fail tiplerine odaklandıkları; ancak bu faaliyetlerin arkasında yer alan daha büyük çaplı organize yapılar ve uluslararası aktörlerle ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Literatürde, kültürel miras kaçakçılığının bireysel değil; aksine, çoğunlukla organize suç şebekeleri ve küresel ölçekte faaliyet gösteren sanat piyasası aracılığıyla gerçekleştirildiği vurgulanmaktadır (Campbell, 2013; Brodie, 2012). Bu bağlamda, turist rehberlerinin yalnızca yerel düzeydeki faillerin değil, aynı zamanda bu suçun arkasında yatan uluslararası boyutun da farkında olması gerekmektedir.

Katılımcıların kaçakçılıkla mücadeleyle dair mevcut uygulamalar hakkındaki değerlendirmelerinde ise eleştirel yaklaşımlar ağırlıktadır. Bu eleştiriler, çoğunlukla yurtdışına kaçırılan eserlerin geri getirilmesi konusunda yürütülen faaliyetlerin yetersizliği ve bu sürece ilişkin duyulan umutsuzluk üzerinden dile getirilmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların neredeyse tamamı kaçakçılığın önlenmesine yönelik çözüm önerileri sunmuş; özellikle eğitim faaliyetlerinin artırılması, halkın bilinçlendirilmesi, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve ceza yaptırımlarının caydırıcılığının artırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu durum, bilgi eksikliği olsa dahi, turist rehberlerinin bu alanda sorumluluk almaya ve çözüm üretmeye istekli olduklarını göstermektedir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda çalışma kapsamında tespit edilen dört sonuca ulaşılmıştır. İlki, turist rehberlerinin konuya ilişkin genel farkındalıkları olmasına rağmen bu farkındalığın yeterli düzeyde olmayışıdır. Zira turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıklarına ilişkin temel düzeyde bilgiye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ancak mevzuat, kurumlar arası işleyiş ve kaçakçılığın çok aktörlü organize yapısı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. İkincisi, uygulamadaki bilgi eksikliğinin dikkat çekici olmasıdır. Özellikle de kaçakçılık durumunda başvuru mercileri, su altı varlıkları, kaçakçılık yöntemleri konularında ciddi bilgi boşlukları bulunmaktadır. Üçüncüsü, turist rehberlerinde eleştirel bakış açısının gelişmiş olmasıdır. Katılımcıların çoğu kaçakçılığın önlenmesine ilişkin mevcut önleme politikalarını yetersiz bulmaktadır. Aynı zamanda eleştirdikleri önleme politikalarının yetersizliğinin nasıl düzeltebileceğine ilişkin öneriler sunmaktadırlar. Son olarak turist rehberlerinde mesleki eğitim konusunda tespit edilen eksiklik çalışmanın bulguları arasındadır. Mevcut turizm rehberliği eğitim programlarında kültür varlıkları ve ilgili mevzuata dair eğitimin ya yetersiz olduğu ya da güncel bilgilerle desteklenmediği sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın bulguları çerçevesinde yapılabilecekler konusunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

1-Turist rehberliği bölümlerinde yer alan eğitim müfredatının gözden geçirilerek kültür ve tabiat varlıklarının kavramsal çerçevesini, kaçakçılık yöntemlerini, yasal çerçeveyi ve kaçakçılık durumunda hangi mercilere başvuru yapılabileceğini de içeren kapsamlı dersler eklenmelidir. Fakülte müfredatlarının güncellenmesinde bölüm başkanlarının ve fakülte dekanlarının lider rol üstlenmeleriyle kapsamlı müfredat güncellemeleri gerçekleştirilebilmektedir. Bu kapsamda ülke genelinde farkındalık yaratılması ve derslerin eklenmesi için Turizm Fakülteleri Dekanları Konseyi (TURDEK)'nin toplantı gündemine konunun taşınabilmesi için turist rehberleri bölüm başkanlarının fakülte dekanlarıyla işbirliği yapmaları atılacak adımların ilki olabilecektir.

2-Eylemli turist rehberlerine yönelik sertifikalı meslek içi hizmet eğitimleri verilmelidir. Bu eğitimlerin verilmesinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile TUREB işbirliği yapılmalıdır. Kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve kaçakçılığının önlenmesi için kaçakçılık suçuyla mücadele eden kurumlar arasında koordinasyon ve işbirliği önem arz etmektedir. Zira yapılan çalışmalarda da görülmektedir ki kültür ve tabiat varlıklarının kaçakçılığı suçu organize işlenen bir suçtur ve tek başına bir kurumun bununla mücadele etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla turizmle ve turizm rehberliğiyle de bağlantılı bir konu olduğundan Türkiye'de faaliyet gösteren profesyonel turist rehberlerinin bağlı olduğu odaların çatı kuruluşu TUREB'in de bu suçla mücadele eden kurumlardan biri olması gerektiği görülmektedir. Bu kapsamda eğitimlerin verilebilmesi için iki kurum arasında protokollerin yapılarak konunun resmi hale getirilmesi konunun önemine dikkat çekebilecektir. Yapılan protokol maddelerinde eylemli turist rehberliği için TUREB'e yapılan başvurularda sertifikanın alınmasına yönelik bir zorunluluk getirilmesi, mesleğe adım atacak turist rehberlerinin donanımlı bir şekilde mesleklerini icra etmelerini sağlayacaktır.

3-Toplumsal farkındalığın artırılması için yerel halkı ve ziyaretçileri bilinçlendirmeye yönelik kampanyalar yürütülmelidir. Bu kampanyalarda medya, sosyal medya etkin şekilde kullanılmalıdır. Kampanyaların hazırlanması ve yürütülmesi sürecinde kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığıyla mücadele eden resmi kurumlar (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, T.C. İçişleri Bakanlığı'nın, T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın, T.C. Adalet Bakanlığı'nın, T.C. Ticaret Bakanlığı'nın, T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın ilgili birimleri) ve sivil toplum kuruluşları (TUREB ve TUREB'e bağlı turist rehberliği odaları) iş birliği halinde çalışmalıdır. Turist rehberlerinin meslekleri gereği cep telefonlarında kullandıkları uygulamalar tespit edilerek, bu uygulamaların kullanımında farkındalık oluşturacak mesajların yerleştirilmesi sağlanmalıdır.

4-Yasal mevzuat gözden geçirilmelidir. Yapıldığı tarihten beri çeşitli değişiklikler yapılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu güncellenerek somut olmayan kültürel miras unsurlarıyla tabiat varlıkları unsurları yasal kapsamda daha açık şekilde tanımlanmalıdır. Yasal mevzuat güncelleme çalışmalarında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı öncülüğünde konunun uzmanlarıyla işbirliği yapılmalı, çalıştaylar düzenlenmeli ve uzman raporları dikkate alınarak kanun maddeleri yeniden yazılmalıdır.

5-Başvuru ve bildirim süreçlerinin dijitalleştirilerek erişilebilirliğinin sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Bu düzenlemelerin yapılmasında ve başvuru ve bildirim süreçlerinin yazılımlarının yapılmasında, kullanımının yaygınlaştırılmasında resmi kurumlar ve sivil toplum kuruluşları işbirliği yapmalıdır. Bu bağlamda özellikle de T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, T.C. İçişleri Bakanlığı ile işbirliği yapmalı, yasal mevzuatın belirlediği çerçevede başvuru ve bildirim süreçlerine uyumlu yazılımlar geliştirilmelidir. Bu yazılımların cep telefonlarında kullanılabilecek kullanıcı dostu uygulamalar olması, hatta yapılabiliyorsa çevrimdışı da kullanılabilecek uygulamalar olması önem arz etmektedir. Hazırlanan uygulamaların TUREB ile paylaşılarak TUREB'in tüm turist rehberlerinin kullanımının sağlanmasına ilişkin tedbirler alması sağlanmalıdır.

6-Turist rehberlerinin farkındalık düzeylerinin gelişimine dair izleme ve değerlendirme mekanizmaları kurulmalıdır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile TUREB işbirliğinde periyodik yapılacak ölçme-değerlendirme faaliyetleriyle turist rehberlerinin bilgileri sürekli güncel tutulmalıdır ve ölçme-değerlendirme sonucunda yapılabilecekler konusunda tedbir alınmalıdır. Ölçme ve değerlendirme mekanizmalarının kurulmasında, yani anketlerin hazırlanmasında ve anket sonuçlarının analiz edilmesinde, çıkan sonuçlara göre alınabilecek tedbirlerin uygulamaya geçirilmesi aşamalarında turist rehberliği bölümlerindeki akademisyen turist rehberlerinden destek alınmalıdır.

Sonuç olarak bu araştırma, turist rehberlerinin kültür ve tabiat varlıklarının korunması bağlamında sahip oldukları bilgi düzeyinin geliştirilmesinin yalnızca turizmin niteliksel düzeyine değil; aynı zamanda kültürel mirasın sürdürülebilirliğine de katkı sunacağını ortaya koymuştur. Bu yönüyle çalışma, kültürel miras yönetimi politikalarının güncellenmesinde ve sektörel eğitim faaliyetlerinin yeniden yapılandırılmasında yol gösterici bir kaynak niteliği taşıdığından literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir. Çalışmada ANRO'ya, kayıtlı turist rehberleri sayısı ile kıyaslandığında oldukça küçük bir örneklem grubuyla çalışılmıştır. Nitel bir çalışma olduğundan ANRO'ya kayıtlı 13 kişilik turist rehberi örnekleminin veri toplamada yeterli olduğu yukarıda yöntem başlığında da aktarılmıştır. Toplanan verilerin niteliği ve analizlerinin MAXQDA uygulamasıyla içerik analizine tabi tutulması çalışmanın var olan örnekleme itibarıyla geçerliliğini ve güvenilirliğini sağladığı düşünülmektedir. Ancak örneklem sayısının 13 turist rehberiyle sınırlı kalması çalışma bulgularının genellenebilmesi bağlamında sınırlılıklara sahiptir. Bu çalışma sonrasında yapılabilecek çalışmalarda örneklem grubu genişletilerek TUREB'e bağlı on üç odaya üye eylemli turist rehberlerine yönelik anket ölçeği oluşturularak nicel bir çalışma yapılabilmesi ya da eğitim programları hazırlanarak eğitim öncesi ve sonrasında ölçme-değerlendirme yapılması ve eğitimin ne kadar etkili olduğuna ilişkin çalışma yapılabilmesi mümkündür.

Kaynakça

- Akkuş, Z., ve Efe, T. (2015). Türkiye'de polisin kültür varlığı kaçakçılığı ile mücadelesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(1), 407–428. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/25890/272800>
- Braun, V., and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101.
- Brodie, N. (2012). Uncovering the antiquities market. In R. Skeates, C. McDavid, ve J. Carman (Eds.), *The Oxford Handbook of Public Archaeology* (ss. 230–252). Oxford University Press.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Pegem Akademi.
- Campbell, P. B. (2013). The illicit antiquities trade as a transnational criminal network. *International Journal of Cultural Property*, 20(2), 113–153.
- Ceylan, Ü. (2008). Taşınır kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığı suçu (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu m.32, 68) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Çalık, M., ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33–38. <https://doi.org/10.15390/EB.2014.3412>
- Dereli, A. B. (2023). MAXQDA: Yaratıcı veri analizi üzerine notlar. *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi*, 13(1). <https://doi.org/10.53495/e-kiad.1319405>
- Duyan, A. (2010). Tarihi eser kaçakçılığı ile mücadele eden kurumlar arası koordinasyon ve önemi [Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Elia, R. J. (1997). Looting, collecting, and the destruction of archaeological resources. *Nonrenewable Resources*, 6(2), 85–98.
- Engelhardt, R., Jong, P., and Jamieson, W. (2004). *IMPACT: The effects of tourism on culture and the environment in Asia and the Pacific: Tourism and heritage site management in Luang Prabang, Lao PDR*. UNESCO. <https://www.architectlaos.com/wp-content/uploads/2018/05/2004.Tourism-Heritage-Site-management-in-LPB-mission-Ateliers-P-40-41.pdf>
- Ergil, T. (1994). Eski eser kaçakçılığı ve basındaki yeri. *Marmara İletişim Dergisi*, (5), 169–191. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/438/3313>
- Gögebakan, Y. (2015). Dünya üzerindeki kültürel varlıkların turizme ve ekonomiye katkısı. *Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 48–71. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanattasarim/issue/20644/220250>
- Green, J., and Thorogood, N. (2018). *Qualitative methods for health research*. SAGE.
- Huh, J. (2002). Tourist satisfaction with cultural/heritage sites: The Virginia Historic Triangle [Yüksek lisans tezi, Virginia Polytechnic Institute and State University]. <https://vtechworks.lib.vt.edu/server/api/core/bitstreams/2125fb42-63e9-469f-bdc8-ffd7153216b9/content>
- Karaduman, H. (2007). *Türkiye’de eski eser kaçakçılığı*. ICOM Türkiye Milli Komitesi.
- Namey, E., Guest, G., McKenna, K., and Chen, M. (2016). Evaluating bang for the buck: A cost-effectiveness comparison between individual interviews and focus groups based on thematic saturation levels. *American Journal of Evaluation*, 37(3), 425–440. <https://doi.org/10.1177/1098214016630406>
- Namey, E., Guest, G., Thairu, L., and Johnson, L. (2008). Data reduction techniques for large qualitative data sets. In *Handbook for team-based qualitative research*. Rowman Altamira. https://www.researchgate.net/publication/265348624_Data_reduction_techniques_for_large_qualitative_data_sets
- Özüşen, B., ve Beceren, E. (2019). Kültür varlıklarının kaçakçılığı ve arkeolojik tahribat. *Cedrus*, 7, 607–625. <https://doi.org/10.13113/CEDRUS.201928>
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Pegem Akademi.
- Pulhan, G. (2008). Arkeolojik varlıkların talanı. In Z. Çulha (Ed.), *Rezan Has Müzesi Konferansları II: Arkeoloji merceği altında* (pp. 78–93). Rezan Has Müzesi Yayınevi.
- Saraç - Öztaş, Z. (2019). Biyoçeşitliliğe ve biyokaçakçılığa yönelik farkındalık ölçeklerinin geliştirilmesi ve üniversite öğrencilerinin farkındalık düzeyleri [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

- T.C. Resmî Gazete. (1983, 23 Temmuz). 2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu* (Kanun No. 2863). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Tavşancıl, E., ve Aslan, E. A. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon.
- Toprak, K. (2020). *Kültür varlığı kaçakçılığı suçu ve yasa dışı kültür varlığı ticareti suçları* [Yüksek lisans tezi, İbn Haldun Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- TRT Haber. (2024, Nisan 14). *Yurt dışına kaçırılan 25 bin 525 eser geri getirildi*. TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/yurt-disina-kacirilan-25-bin-525-eser-geri-getirildi-850602.html>
- UNESCO. (1972). *Dünya kültürel ve doğal mirasın korunması sözleşmesi*. <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2024). *World Heritage List*. UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/list/>
- Yalçınkaya, H. (2008). *Kültür varlığı kaçakçılığı ve Van ili örneği* [Doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.